

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Гістарычны лёс Сапоцкінскага рэгіёну ў значнай меры абумовіў асаблівасці этнаканфесійнай сітуацыі гэтага краю. Ўсходнеславянскія каланісты, якія асвойвалі неабсяжныя прасторы Гарадзенскай пушчы, а таксама значная частка моцна славянізаваных мясцовых балтаў, з дауніх часоў трymаліся праваслаўя, належачы да старажытнай Каложскай або Барысаглебскай царквы ў Горадзене. Праваслаўнымі былі першыя хрысціянскія цэрквы на Сапоцкіншчыне. Пазней гэта была тэрыторыя, за выключэннем асобных паселішчаў на поўначы і поўдні, амаль цалкам занятая ўніяцкім насельніцтвам, беларускім паводле сваёй мовы ды звычаяў.

Тады паўстае натуральнае пытанне, чаму так сталася ў гэтым, па сутнасці самым маладым каталіцкім рэгіёне Беларусі, бо яшчэ ў канцы XVIII ст. жыхары Балі-Касцельнай альбо Сапоцкіна наўрад ці моцна адрозніваліся ад жыхароў іншых вёсак і мястэчэк Гарадзенскага павета, тых жа Лашы, Жытомлі ці Скідзеля (паселішчаў, што па 1795 г. не трапілі ў Царства Польскае і дзе Уніі не было ўжо ад 1839 г.). Чаму ж адныя, молячыся ў сваёй драўлянай, уніяцкай яшчэ, царкве, кажуць, што яны як праваслаўныя належачы да “рускай веры”, а другія, выходзячы са збудаванага ў першай палове XX ст. касцёла, ўпарты сцвярджаюць, што іх вера “польская”?

Па-першае, прычынай таму, як бачым, глыбей зірнуўшы на гісторыю нашага краю, з’яўляюцца не глыбокія этнічныя карані польскасці на Сапоцкіншчыне, а падзел гістарычных лёсаў жыхароў былога Гарадзенскага павета Троцкага ваяводзтва Вялікага княства Літоўскага, што адбыўся ў 1795 г. Унія праіснавала ў Сапоцкінскім краі даўжэй, як у іншых мясцінах Беларусі, і гэтыя 35 гадоў, мабыць, вырашылі лёс жыхароў на карысць польскасці. Гэта прызнаюць і польскія гісторыкі. Як піша Фларэнтына Ржеменюк: “Пад уплывам спецыфічных гістарычных умоваў працэс лацінізацыі і паланізацыі ва ўніяцкай Холмскай дыяцэзіі быў выразнейшы і хутчэйшы, чым у іншых дыяцэзіях гэтага абраду”¹³⁸. Актыўная русіфікацыя пачалася тут толькі пасля 1875 г., але тады было ўжо запозна, бо вясной 1905 г. яшчэ жыла асноўная маса

грэка-каталікоў, за 30 гадоў да гэтага гвалтам пераведзеных ў праваслаўе, яшчэ ня сцёrlася памяць аб падзеях недалёкага мінулага. На іншых жа землях былога Гарадзенскага павета ўнію знішчылі ўжо ў 1839 г. Дзякі праваслаўнай царквы ў вёсцы Лаша Іван Ануфрыевіч Карскі пісаў: “Да 1855 года амаль уся царкоўная служба праводзілася на ўніяцкі лад. Калі святар прапанаваў співаць “Господи помилуй”, некаторы сяляне адказвалі: “Мы — не маскалі, каб співаць “Господи помилуй”! З 5 000 душ Лашанскага прыходу, можа, чалавек 5 зналі пацеры (малітвы) па-руску. Пацеры складалі самыя [пэўна ж на простай, народнай мове — аўтары]”¹³⁹. Нягледзячы на такую жывучасць уніяцкай спадчыны, русіфікацыя ў Паўночна-Захаднім краі мела час разгарнуцца на поўную моц, хаця і там па словах акадэміка Яўхіма Карскага, нават: “В 1897 году были ешё упорствующие из бывших униатов, которые со временем в большинстве случаев присоединились к католицизму, записав себя в “поляки”¹⁴⁰. На Сапоцкіншчыне ж унія паспела-такі стаць пераходным мосцікам ад праваслаўя да каталіцтва, а таксама і да саманазвы “поляк”. Унітаў-беларусаў было там занадта мала, акуружэнне было каталіцкае, уплыў паланізацыі сярод сялянства ў Царстве Польскім шмат мацнейшым чым нават у ВКЛ у XVIII ст. і нічога самастойнага з выразным этнічным тварам на гэтых землях сферміравацца не магло, хаця сапоцкінцы заўсёды кажуць: “Мы-та паляке, але не такія, як тамака ў Польшчы”. Некаторыя нават не баяцца называць сваю мову беларускай.

Па-другое, важна адзначыць, што вялікую, а магчыма, нават вызначальную, ролю у працэсе усведамлення мясцовых усходнеславянскіх жыхароў сябе ў якасці палікаў адыграў сацыяльны фактар. Гістарычныя лёсі на абшарах Вялікага княства склаліся гэткім чынам, што ўжо ў XVII ст. значная частка мясцовай арыстакраты і адукаваных колаў у той ці іншай форме успрынялі польскую культуру. З гэтага часу назва “поляк” ў разуменні людзей простых цесна звязалася з высокім статусам у грамадстве, возможнасцю, уладаю — тымі якасцямі, якімі валодаў пан, панскі аканом або каралеўскі чыноўнік. Вядома, на практицы селянін ня быў здольны стаць часткаю прывілеяванага саслоўя. Але піхалагічна людзі жадалі узніцца на прыступку вышэй свайго гаротнага сацыяльнага становішча, хай толькі знешне, у асабістым

уюлленні. Вельмі паказальнай у гэтым сэнсе з'яўляецца факт, які прыводзіць даследчыца М. Тапольская. У XVII–XVIII стст. у Горадні езуіцкі тэатр рабіў пастаноўку камедыі Пылінскага аб біблейскіх патрыярхах Якубе і Іосіфе. У п'есу была ўстаўленая гэтак званая інтэрмедыя, невялікая тэатральная замалёўка ў выглядзе размовы двух сялян. Адзін пытаўся ў другога, якая вера лепшая — ўніяцкія ці праваслаўная. Другі селянін адказваў проста: “лепш першая, бо кожны уніят гэта пан, як Палац”¹⁴¹. “Пан, як Палац,” — не спатрэбілася ніякіх дадатковых тэалагічных аргументаў і доказаў. Гэтая тэза з часам так моцна ўкаранілася ў свядомасць сялян-уніятаў, што нават знайшла сваё адлюстраванне ў народным фальклёры: “Pan Bóg stworzył popa dla chłopa, a plebana dla pana” (галіцкай прымаўка XVIII ст.)¹⁴². Адзінства багатага і бедняка ў той час можна было дасягнуць выключна праз рэлігійную злучнасць, Царкву, якая, прынамсі ў тэорыі, яднае і памешчыка і прыгоннага перад Творцам. Уніяцкая царква, якая ў сваёй тагачаснай форме была мостам паміж рымскім каталіцтвам і праваслаўем, паступова ўсё болей збліжалася з рыма-каталіцкай нават зневісце. Выкарыстанчэ арганаў, адсутнасць іканастасаў, знешні выгляд святароў, якія галіліся і апраналіся як каталіцкія ксяндзы, выкарыстанне характэрных для касцёла літургічных начынняў (манстранцыя) — усё гэта стала характэрнымі прыкметамі Уніі ў XVIII– перш. палове XIX ст¹⁴³. І, безумоўна, шырокое ўжыванне польскай мовы падчас богаслуженняў. Мова заўсёды з'яўляецца адным з галоўных этнавызначальных прыкметаў кожнага народу. Тоё, што рымскі каталіцызм прыйшоў да нас з Польшчы і воляю гістарычных абставін быў звязаны для жыхароў Беларусі з польскай культурнай традыцыяй, зрабіла польскую мову на нашай зямлі “мовай касцельнай”, якая простым, малаадукаваным чалавекам з цягам часу стала успрыманца як мова вышэйшай культуры, мова сакральная, звязаная не толькі з высокім статусам ў грамадстве, але і з рэлігійным жыццём, светам звышнатуральнага. Простая, паўсядзённая мова, мова беларуская засталася такім чынам, быццам бы супрацьпастаўленай мове пануючых класаў і царквы, падобна да таго, як супрацьпастаўляецца ў нашым уяўленні воротка на кожны дзень і святочны касцюм. Стагоддзі занядбанасці беларускай культуры, калі паўсядна беларускае атаясам-

лівалася выключна з прастанарадным, “хамскім”, сацыяльна ніжэйшым, сталася прычынай моцнай дэфармаванасці нацыянальнай свядомасці вялікіх групаў людзей. Менавіта таму тутэйшае насельніцтва, этнічныя беларусы паводле сваіх звычаяў і мовы, звярнуліся да чужой культурнай традыцый.

Па-трэцяе, на пачатак XIX ст. унія паспела стаць для беларусаў такай самай старынай, якой да канца XVI ст. было праваслаўе. Расійскае ж праваслаўе ўспрымалася як нешта чужое, нават варожае, за ўнію трымаліся як за веру дзядоў. Ва ўмовах жа, калі ўнія загінула, была знішчана гвалтоўна, у сялян-беларусаў было толькі два шляхі — альбо прыняць праваслаўе (і значыць русіфікацыю), альбо паспрабаваць нейкім чынам перайсці ў каталіцтва (адкрыўшыся, такім чынам, паланізацыйным ўплывам). Трэцяга шляху, своеасаблівай рэлігійнай і нацыянальнай сінтэзы, на жаль, не было — як рэальнай, даступнай шырокім масам людзей практикі. І паколькі ўнія ў той час была па сваёй форме набліжаная да каталіцтва, а праваслаўе было нечым новым, многія зрабілі ўсёмагчымае, каб застацца пад уладай Апостальскай Сталіцы, калі не ў якасці грэка-каталікоў, то прынамі ў якасці каталікоў-лацінікаў. Як пісаў Адам Станкевіч: “Быўшым уніятам Беларусам імпанаўала лацінская каталіцтва ѹтым, што было ўцісканае ѹ што гэта была вера іх дзядоў”¹⁴⁴. Уніяты Сапоцкіншчыны пайшли па гэтым шляху.

Нельга таксама не адзначыць, што і сам працэс “навяртання” былых уніятаў быў арганізаваны з боку праваслаўнага святарства вельмі няўдала. Расійская праваслаўная царква заўжды была цесна звязана з сістэмай дзяржаўнай улады. Гэтая сувязь дазваляла праваслаўю карыстацца гэтак званым “адміністрацыйным рэсурсам” — падтрымкай урадавых органаў ва ўнутраных канфесійных пытаннях, якія павінны былі быць справай Царквы, але не дзяржавы. Праваслаўе ў Расіі апынулася ў небяспечнай залежнасці ад гэтай дапамогі, стала злouжываць гвалтам ў дачыненні да нязгодных. Гэта сур’ёзна падрывала маральны аўтарытэт праваслаўнай царквы, якія носьбіта не чалавечай, а “боскай” праўды і справядлівасці. Пакуль існавалі суровыя законы, якія пераследвалі адступленне ад праваслаўя, пакуль існаваў жандар, ураднік, пагроза турмы або гравшовага штрафу, мясцовых люд у адкрыту не выступаў супраць. Але толькі звонку. Такая палітыка не магла звярнуць былых уніятаў

да шчырага прыняцца праваслаўя, якое сапраўды было верай іх далёкіх продкаў... Паслабленне ўціску ў 1905 г., а пасля ліквідацыя тут расійскай дзяржаўнай сістэмы ў 1915 г. нанеслі “праваслаўнай альтэрнатыве” ў сапоцкінскім краі такі ўдар, ачунаць ад якога Руская праваслаўная царква так і не змагла, саступіўшы шлях больш гнуткаму і мабільному каталіцкаму касцёлу.

Падсумоўваючы вынікі даследавання, можна сказаць наступнае:

- У XIX—пач. XX стст. на тэрыторыі Сапоцкінскага краю, адмежаванага ў гэты час ад іншых земляў, заселеных беларусамі, адбылася масавая дэфармацыя этнічнай свядомасці насельніцтва, якая выявілася ў замацаванні саманазвы “паляк”.
- Дэфармацыя этнічнай свядомасці стала вынікам барацьбы ўніяцкага, а пасля праваслаўнага, насельніцтва Сапоцкіншчыны за прыняцце каталіцтва, якая працягвалася ўсю другую палову XIX ст.

Такое імкненне да прыняцца каталіцтва можна разглядаць як вынік:

- агульных гістарычных умоваў, якія вызначылі спецыфіку развіцця Сапоцкінскага краю і аб якіх мы пісалі вышэй;
- у канкрэтна-гістарычных умовах цесная сувязь паміж “польскасцю” і сацыяльным статусам у грамадстве ў свядомасці простага насельніцтва, якое успрымала польскую мову і культуру, як вышэйшую, і намагалася стацца часткай гэтай культуры;
- рэлігійнай палітыкі расійскага ўраду, заснаванай галоўным чынам на карных і адміністратыўных методах уздзеяння на насельніцтва, што ніяк не магло ў вачах людзей дапамагчы праваслаўнай царкве заваяваць давер і павагу з боку мясцовых жыхароў. Прымусова пераводзячы ўніятаў у праваслаўе, царская чыноўнікі, паводле слоў В.Ластоўскага, “ускладалі вянок муачнічаства на польшчыну і каталіцтва, паднімалі іх у вачах народу, рабілі з каталіцкай веры веру польскую”¹⁴⁵.

Нягледзячы на ўсю ўнікальнасць гэтага куточка Беларусі, з’явы, якія былі адзначаны вышэй, нельга звязаць выключна з сваесаблівасцямі зямлі “паміж Ласоснай і Чорнай Ганчай”. Такія самыя працэсы, ў той ці іншай ступені, назіраліся ў гэты час на ўсёй тэрыторыі Беларусі. Яны мелі менш вострыя харектар, але ў знач-

най меры таксама прычыніліся да фарміравання супольнасці людзей, якая ў сучаснай Рэспубліцы Беларусь носіць назуву “польскай нацыянальнай меншасці”.

Сёння ж перад каталіцкімі парафіямі, як святарамі, так і цывільнымі вернікамі, стаяць новыя задачы, галоўнай з якіх, напэўна, ёсё ж з'яўляецца неабходнасць адэкватна рэагаваць на выклік суворай рэальнасці — рост вульгарнага матэрыйлізму, эгаізму, бездуху́насці, распад традыцыйных уяўленняў аб маральнасці, сямейных абавязках, годных адносін да бліжняга. Знайсці годны адказ гэтym выклікам, абапіраючыся на лепшыя дасягненні мінулага, на свае культурныя і рэлігійныя традыцыі, ёсць нашая неадкладная мэта. Хацелася б таксама, каб грамадзяне Беларусі, якія лічаць сябе палякамі, нязмушана ўсвядомілі агульнасць свайго паходжання як з беларусамі-каталікамі, так і з усімі беларусамі, успрынялі беларускую культуру і дзяржаву як свае і паўнавартасна ўключыліся ў агульнанацыянальнае жыццё — зусім неабавязкова адмаўляючыся ад належнасці і да польскай культуры ў шырокім сэнсе.

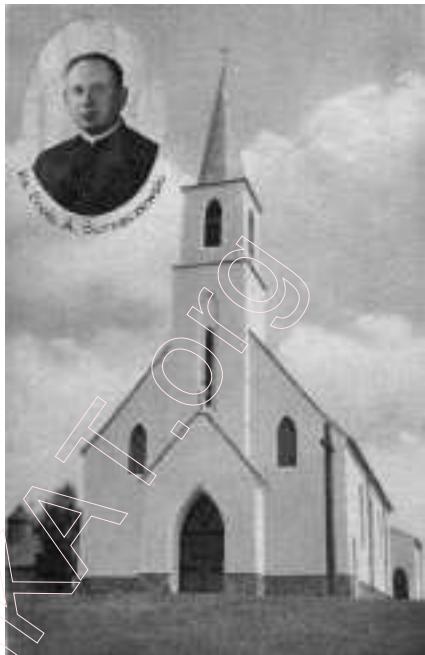
Кароткая гісторыя каталіцкіх касцёлаў і парафіяў на Сапоцкінічыне

Ліпск Дакладных звестак аб узнікненні Ліпска няма, але з пачатку XVI ст. ён згадваецца ў розных дакументах як населены пункт у Навадворскім лясніцтве Горадзенскай эканоміі. Праваслаўная парапфія ўзнікла недзе ў пачатку XVI ст., каталіцкая ў 1582 г. Гісторыю праваслаўных (уніяцкіх) храмаў глядзі вышэй. Заснаванне каталіцкага касцёлу звязанае са спробамі Стэфана Баторыя стварыць з Ліпска гандлёва-рамесніцкі цэнтр, дзеля чаго ў 1580 г. мястэчку было нададзенае Магдэбургскае права, уфундаваныя бровар, лазня і іншыя публічныя будынкі. Гербам гораду быў абранны карабель з ветразем, што сімвалізавала надзеі на развіццё суднаходства па Бобры. Але смерцю Баторыя горад прыйшоў у занядад.

Сучасны каталіцкі касцёл Маці Божай Анельскай будаваўся на пярэдадні I Сусветнай вайны (1906—1914 гг.), гэта адзін з найбольш яскравых прыкладаў неагатычнай архітэктуры. Славіцца абразорам Маці Божай з Дзіцяткам Езусам, які паходзіць з мяжы XVI—XVII стст., уніяцкай традыцыі. З Ліпскай парапфіі паходзіла

свецкая блаславёная Мар'яна Бярнацкая (1888–1943). Паходзіла яна з роду Чакала, праудападобна, з грэка-каталичкай сям'і. У дваццаць гадоў выйшла замуж за Людвіка Бярнацкага. Пасля смерці мужа Мар'яна Бярнацкая пасялілася разам з сынам і нявесткай Ганнай з роду Шыманчыкавых. Напачатку ліпеня 1943 г. прыйшлі масавыя арышты жыхароў Ліпска і ваколіцы — на знак помсты за забітага партызанамі паліцэйскага. У спісы закладнікаў трапілі таксама Станіслава Бярнацкі — сын Мар'яны, і яго цяжарная жонка Ганна; Мар'яна выпрасіла сабе права пайсці на смерць замест сваёй сыновай і ненароджанага ўнука. Разам з іншымі арыштованымі яна была перавезена ў турму ў Горадні, а пасля расстралянная фашистамі 13 ліпеня 1943 г. разам з 49 іншымі жыхарамі Ліпска на форце №2 гродзенскай крэпасці каля вёскі Навумавічы (таксама на тэрыторыі Сапоцкінскага краю). Разам з ёю былі расстралянныя ксяндзы Браніслаў Руткоўскі, пробашч парафіі Ліпск, і Юзаф Плонскі, пробашч з Рыгалаўкі. Мар'яна Бярнацкая была беатыфікавана папам Янам Паўлам II 13 чэрвеня 1999 г. у групе 108 Пакутнікаў. Цяпер парафія належыць да Ломжынскай дыяцэзіі Польшчы.

Рыгалаўка. Праваслаўная парафія ў Рыгалаўцы ўзнікла ў першай палове XVI ст. У 1901 г. началося будаўніцтва новай цаглянай царквы. Прэабражэнская царква ў Рыгалаўцы з 1919 г. з'яўляецца парафіяльным касцёлам Перамянення Божага. У касцёле

Касцёл Нараджэння Найсвяцейшай Панны Марыі ў Зарачанцы (Балі),
пабудаваны на месцы царквы
ў 1937 г. Злева не захаваная
дасюль драўляная капліца.
Паштоўка 1930-х гг

знаходзяцца старыя ўніяцкія абразы. Цяпер парафія належыць да Ломжынскай дыяцэзіі Польшчы.

Балія (цяпер вёска Зараchanка). Праваслаўная парафія ўзнікла не дзе ў апошняй чвэрці XV стагоддзя і падобна таму як Гожская парафія з'яўлялася цэнтрам каталіцтва, парафія ў Балі была цэнтрам праваслаўя. Паміж пачаткам XVII ст. і 1875 г. парафія была ўніяцкай, а з 1875 па 1915 гг. ізноў праваслаўнай. Каталіцкая парафія ўзнікла толькі ў 1927 г. У 1937 г. завершылася будаўніцтва касцёла Нараджэння Найсвяцейшай Панны Марыі, які стаіць да сёняшняга дня. Храм у стылі постнеаготыкі, аднанававы, прамавугольны ў плане, сакрыстыі і 3-гранная апсіда злёгку выступаюць за межы асноўнага аб'ёма. З заходняга боку над галоўным уваходам двух'ярусная квадратная ў сячэнні вежа, завершаная шасцігранным шпілем. Архітэктурная кампазіцыя будынка мае вертыкальны гатычны парыў, які яшчэ больш падкрэслівае ўнікальны скульптурны выявай Дзевы Марыі на востраканечным шчыце над галоўным стрэльчатым уваходам ў храм. Адным з першых каталіцкіх пробашчаў парафіі быў кс. Баршчэўскі. З 1960-х па 1990-я гг. храм быў зачынены. Цяпер парафія дзейнічае, належыць да Сапоцкінскага дэканату Горадзенскай дыяцэзіі.

Лабна. Уніяцкая парафія створана ў 1715 г. шляхам вылучэння яе з парафіі Каложскага манастыра ў Горадні. Пакроўская царква ў Лабне (зараз вёска Падлабенне) была ўзвядзена ў 1882 г. ужо як праваслаўная на месцы старой уніяцкай. Храм меў тыповы вы-

гляд гэтак званай “мураўёўкі”. Хутчэй за ўсё, падчас Другой сусветнай вайны яна страціла вежу-званіцу, бо на фотаздымку 1915 г. царква мае званіцу. З 1929 г. каталіцкі касцёл Найсвяцейшай Марыі Панны Святога Разарыя. Цяпер парафія належыць да Сапоцкінскага дэканату Горадзенскай дыяцэзіі.

Касцёл Найсвяцейшай Панны Марыі Святога Ружанца ў Лабне

Галынка Уніяцкая парафія была створана ў 1714 г. шляхам выдзялення яе з парафіі Сапоцкін. У 1870-х гг. недзе непадалёк драўлянага ўніяцкага храма 1714 г. началі будаваць новую цагляную царкву, скончылі яе ў 1891 г. Паміж 1915 і 1919 гг. Міхайлаўская царква была ў занядзе і ў 1919 г. была асвечана як рымска-каталіцкі касцёл Узвіжання Святога Крыжа і там пачаў служыць імшу каталіцкі святар. У 1922 г. у Галынцы была заснавана рымска-каталіцкая парафія. У 1990 г. касцёл быў адрамантаваны. Храм мае падоўжана восевую, крыжова-цэнтрычную кампазіцыю, якую стварае шырокі нартэкс

з 2-х яруснай чацверыковай званіцай над ім, нева з трymа бакавымі крыламі трансепта і апсіды. Над званіцай — вытанчаная шатровая вежачка-ліхтар. Інтэр'ер — тры алтары, сцены распісаны пад мармур. Хоры абапіраюцца на два 8-мі гранныя слупы. Цяпер парафія належыць да Сапоцкінскага дэканату Гарадзенскай дыяцэзіі. Да парафіі належыць таксама капліца ў Галынцы.

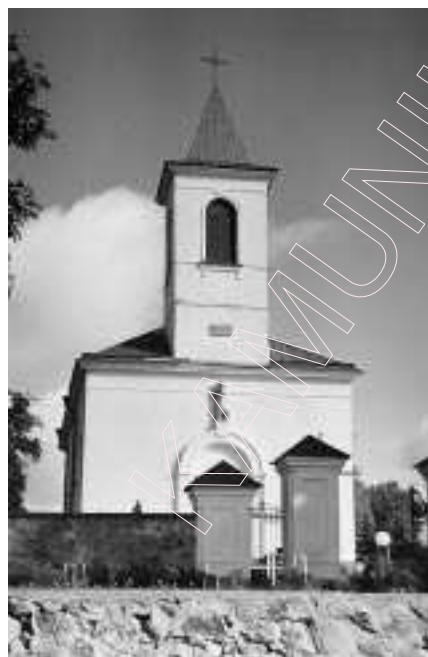
Перстунь. Дакладная дата ўзнікнення праваслаўнага прыходу ў Перстуні невядома. Сучасны касцёл Дабравешчання Найсвяцейшай Марыі Панны быў пабудаваны ў 1848 г. як уніяцкая царква, магчыма, на месцы ранейшай драўлянай. Адметнасцю будынку з'яўляецца двухъярусная цыліндрычная званіца з шатровым завяршэннем, якая размешана наперадзе прамавугольнага ў плане прамавугольнага аб'ёму і квадратнай апсіды з бакавымі закрысціямі. Глыбокі аркавы партал увахода дэкараваны гарэльефнай ляпной кампазіцыяй на біблейскі сюжэт. З ліпеня 1919 г., пасля стварэння каталіцкай парафіі — парафіяльны кас-

Капліца ў Галынцы

цёл. Цяпер парафія належыць да Сапоцкінскага дэканату Гарадзенскай дыяцэзіі.

Адамавічы. Першы каталіцкі касцёл быў заснаваны ў Адамавічах ў XVII ст. бернардынскім жаночым манаскім ордэнам (г.зв. кларыскамі). Гэты, верагодней за ёсё, драўляны касцёл насыў харктар дапаможнага ў дачыненні да гарадзенскага касцёла бернардынак. Канстытуцыя 1677 г. згадвае ў тут наяўнасць мясцова шанаванай каталіцкай святыні — цудадзейны абрэз Маці Божай Адамавіцкай. Касцёл наведвалі гарадзенскія мяшчане, якія мелі валоданні на левым беразе Нёмана. Парафія ў Адамавічах была заснавана ў пeryяд, калі Сапоцкіншчына знаходзілася пад панаваннем Пруссіі (1795–1807 гг.). Мураваны касцёл Унебаўзяцця Найсвяцейшай Панны Марыі быў узведзены ў 1854 годзе. Касцёл ў стылі позняга класіцызму абнесены бутавай агароджай з вуглавымі капліцамі і трохслупнай брамаю, абсаджанай невялікім скверам. Аб'ёмна-прасторавая кампазіцыя храма спалучае прамавугольны асноўны аб'ём з чацверыковай званіцай над яго франтальным фасадам. Над аркавым парталам ўвахода — скульптура святой Тэклі, патранэсы касцёла. Унутраная прастора падзелена аркавымі прасветамі на малітоўную залу, апсіду з бакавымі закрыстыямі і хорамі над трохкамерным нартэксам. У інтэр'еры 3 алтары, насычаныя класычнай ордэрнай пластыкай са скульптурамі анёлаў, узнятыхімі пад плоскую столлю. Касцёл дзейнічаў у паслявенні час. Цяпер парафія належыць да Сапоцкінскага дэканату Гарадзенскай дыяцэзіі.

Касцёл Унебаўзяцця Найсвяцейшай Панны Марыі ў Адамавічах

Гожа Гожская каталіцкая парафія належыць да ліку найстара-
жытнейшых каталіцкіх парафій Беларусі. Заснаваная згодна з пры-
вілеем вялікага князя літоўскага Казіміра ў 1492 г., дзеля духоў-
ных патрэбаў жыхароў Гарадзенскага і Пераломскага паветаў, на
вялікіх абшарах па абодвух берагах Нёмана. Па ягоным загадзе
тут быў пабудаваны касцёл св. Апостала Паўла. Гэтую фундацыю
ў 1494 г. падцвердзіў і вялікі князь Аляксандр. Зыходзячы з таго,
што тэрыторыя парафіі ахоплівала землі, населенія пераважна
балтамі (або іх славянізаванымі нашчадкамі), можна меркаваць,
што і стваралася яна менавіта дзеля іх, фармальна ахрышчаных
ў каталіцтва яшчэ ў 1386 г. Парафія ў Гожы была значная па па-
мерах, але даволі рэдка заселеная. Здарылася так, што ці не большая
частка парафіян, якая жыла ў паўночна-усходніх часцях Са-
поцкіншчыны, апынулася ад свайго касцёла Нёманам. Тут размяшчаліся і асобныя ўладанні Гожскага касцёла. На левым
беразе Нёмана, там, дзе сёння ляжыць вёска з аднаіменнай назваю,
знаходзіўся надзел Монькавічы, або Монькаўцы. У пушчы парафії
былі нададзены 7 рыбных азёраў каля цяперашняй вёскі Калеты,
якія мелі назвы Кавеня, Яндрэнія, Чорнае (Чарнэ), Доўгае (Длуге),
Круглячак, Вензовец і Ночвідак. У вёсцы Васарабы гажанс-
кая парафія валодала 25 моргамі зямлі, якія, верагодна, атрымала
пазней. Гэтае валоданне належала ёй да 1789 г., калі было прыў-
лашчана мясцовым магнатам графам Валовічам. На гэтым жа баку
Нёмана, прыкладна насупраць самой Гожы, быў створаны фаль-
варак Гожа, або Гожка, які належаў плябану. Акрамя адміністра-
цыйна-гаспадарчых функцыяў, фальварак набыў значэнне мясцо-
вага рэлігійнага цэнтра для каталікоў левабярэжжа. Тут будуецца
малая капліца, або невялічкі філіяльны касцёльчык з могілкамі.
Справа ў тым, што позняю восенню і ўзімку пераправа праз Нё-
ман, асабліва для вялікай колькасці людзей, значна ўскладняла-
ся. Архіўныя дакументы, аргументуючы неабходнасць стварэн-
ня тут дапаможнага касцёла, непасрэдна указваюць, што гэта
было зроблена для патрэбы парафіянаў, асабліва падчас прахад-
жэння абавязковай Вялікоднай споведзі, калі пераход праз раку
үяўляў пэўную небяспеку. Ня меншыя клопаты үяўляў і перавоз
на другі бок Нёмана памерлых. Дакладна невядома, калі быў уз-
ведзены касцёл ў Гожцы. Але, па ўсёй бачнасці, адбылося гэта да-

волі рана. Прыйнамсі, фальварак Гожа, паводле інфармацыі на пачатак 1820-х гг., існаваў ўжо каля 300 гадоў. Апроч капліцы, тут існавалі шматлікія гаспадарчыя пабудовы, магчыма, школа для мясцовых дзяцей. Да з'яўлення ў канцы XVIII ст. каталіцкіх парафій ў Сапоцкіне і Селіванаўцах, Гожская парафія, праз сваю філію ў Гожцы, апекавалася каталікамі значнай колькасці населеных пунктаў Сапоцкінскага рэгіёну. Зыходзячы са спісу вёсак, якія раней выплочвалі царкоўную дзесяціну на карысць касцёла ў Гожы, гэта былі: Асташа, Гарачкі, Бугейда, Васілевічы, Сіневічы, Дэмісевічы, Сапоцкін, Свяцк, Сонічы, Каўняны, Кадыш, якія пазней належалі да парафіі Тэалін (Сапоцкін); Монькаўцы, Навасады, Белічаны, Селіванаўцы, Плябанскія, Плоскаўцы, Лінкі, Войтаўцы, Кодзеўцы, Яцвязь, Баля Каўнацка з пазнейшай парафіі Гожска-Селіванавецкай. Пасля таго, як у першай палове XIX ст. цэнтар парафіі канчатковая перамясціўся ў Селіванаўцы, фальварак у Гожцы прыйшоў у занядоб і пасля паўстання 1863 г. быў канфіскаваны рускімі ўладамі. Правабярэжная частка Гожской парафіі з уласна Гожай мела таксама сваю выключна цікавую гісторыю, аднак мы абмінаем яе, паколькі гэтая частка парафіі ніколі не ўваходзіла ў вызначаныя намі межы Сапоцкіншчыны.

Селіванаўцы У 1771 г. Ян Марос (Jan Moross), уладальнік маёнтка Белья Балоты, ахвяраваў 6000 тынфаў Гарадзенскаму касцёлу езуітаў. Калі ж праз паўтары гады ордэн езуітаў быў скасаваны, Марос вырашыў на гэтыя гроши заснаваць каталіцкі касцёл ў сваёй уласнай вёсцы Селіванаўцы. 31 сакавіка 1775 г. атрымаўшы дазвол ад віленскага біскупа Ігнацыя Масальскага, у tym жа годзе пабудаваў “са старога дрэва” касцёл ў Селіванаўцах. Згодна з фундушам 1775 г., Селіванавецкаму касцёлу надавалася 3 валокі зямлі, а Гожская парафія атрымоўвала, дадаткова да фундацыі 1494 г., яшчэ 6000 тынфаў на ўтрыманне новаўтворанага прыхода. Першапачаткова ён з'яўляўся філіяй старажытнага касцёла ў Гожы, што размяшчаўся на другім баку Нёмана. Але фундатары Маросы не заўсёды заставаліся задаволенымі tymi вікарнымі ксяндзамі, якіх зацвярджаў гожскі пробашч, і хацелі вызначаць святароў згодна сваёй волі. З гэтай нагоды яны запрашалі для свайго касцёла ксяндзоў з Горадні. У сваю чаргу, ксёндз з Гожы не жадаў пазбаўляцца права карыстацца сродкамі з фундуша Маросаў, таму

справа ішла марудна. У 1792 г., разам са сваімі суседзямі-земле-ўладальнікамі, Маросы падалі прашэнне на імя біскупа Масальскага з прапановай утварыць асобную незалежную парафію ў Селіванаўцах. Утриманне новы парапфіяльны пробашч павінен быў мець або грашыма, за кошт працэнтаў з 6000 тынфаў, укладзеных Маросамі, або за кошт царкоўнай дзесяціны, якую мясцовыя паны павінны былі выплочваць Гожскай парапфіі. Згода біскупа была атрымана і фактычна ў 1793 г. Селіванавецкі касцёл стаў парапфіяльным. Але афіцыйна падпісаць дакумент не паспелі, бо пачалося паўстанне, а біскуп Масальскі, удзельнік таргавіцкай канфедэрацыі, быў у 1794 г. павешаны польскімі патрыётамі ў Вільні за здраду. Таму фармальна самастойны статус новай Гожска-Селіванавецкай парапфіі быў падцверджаны толькі прускімі ўладамі ў 1796 г., калі мяжа Расіі і Пруссіі прайшла па Нёмне, падзяліўшы старую Гожскую парапфію на дзве часткі. Немцы юрыдычна аб'ядналі дзве фундацыі: 1494 і 1775 г., злучыўшы валоданні парапфіі ў адзінае цэлае. Апекунамі над ёю былі прызначаная сям'я Маросаў. Першы касцёл у Селіванаўцах праіснаваў недоўга. Набажэнствы адбываліся там толькі да 1795 г. Да кладна невядома, што стала прычынай знікнення храма. Рэлігійна жыццё новай парапфіі зноў вярнулася ў стары, калісьці філіяльны, касцёл на тэрыторыі фальварка Гожа. Была гэта даволі вялікая пабудова і ў часы панавання Пруссіі за сродкі сям'і Маросаў тут праводзіліся рамонтныя працы.

У 1817 г. гэты касцёл быў разбураны падчас навальніцы і яшчэ на початку 1820-х гг. на тэрыторыі парапфіі дзеянічала толькі капліца. Невялікая, крытая саломаю, драўляная капліца, пабудаваная на месцы былога касцёла, была добраўпарадкаванай і выглядала, згодна тагачасных інвентароў, даволі салідна. Званніцы каля капліцы не было, і званы часова размяшчаліся на соснах, што раслі нездалёк на старых могілках. Побач размяшчаліся гаспадарчыя пабудовы, у тым ліку бровар і новы будынак плябаніі. У старым будынку плябаніі была школа на 30 вучняў. Парапфіі належала таксама карчма каля вёскі Плябанскія, якая рэалізоўвала сярод мясцовых сялян на карысць царквы 2 бочкі піва і 100 гарнцаў гарэлкі ў год. У царкоўнай уласнасці знаходзіліся вёскі Плябанскія і Лінкі, агульной колькасцю 12 гаспадароў, якія павінны былі выконваць 1250 дзён коннай ды пешай паншчыны.

У склад парафіі ўваходзілі наступныя вёскі: Монькаўцы, Навасады, Белічаны, Селіванаўцы, Плябанскія, Плоскаўцы, Лінкі, Войтаўцы, Кодзеўцы, Язвязь, Баля Каўнацкая. Парафіянаў агулам на 1819 г. налічвалася 1307 чалавек.

Новы храм пабудаваны з бутавага каменю і цэглы на сродкі графіні Сабалеўскай ў 1865–1867 гг. Касцёл Перамянення Пана ўяўляе сабою прамавугольны ў плане аб’ём, накрыты двусхільным дахам. Франтон паўночнага фасада ўсечаны, над ім мураваная званица з чатырохсхільным дахам. Галоўны фасад упрыгожаны двума прызначанымі пад скульптуры нішамі і круглымі люкарнамі над імі.

Пасля паўстання 1863–64 гг. і ліквідацыі Уніі ў 1875 г. становішча парафіі было складаным, але аж да 1905 года яна працягвала заставацца галоўным цэнтрам каталіцтва ў краі. Дзесьці паміж 1905 і 1909 гг. жыхар вёскі Монькаўцы Ян Курчэўскі ў памяць свайго брата Станіслава сваім коштам пабудаваў стацыі Крыжовага Шляху. У 1909–1915 гг. кс. С. Варкала пабудаваў новую драўляную плябанію, пабяліў касцёл, набыў арган і абрарадзіў могілкі. Перад самай II Сусветнай вайной намаганнямі кс. Казіміра Срэдніцкага была пабудаваная цяперашняя мураваная плябанія, дзе за Саветамі аж да 1990 г. месцілася пачатковая школа. Апошнім сталым ксяндзом парафіі быў кс. Ул. Красаўскі (1956–1962 гг.) з парафіі Галынка, які прыехаў сюды пасля сібірской высылкі. Пасля яго смерці парафія дзеянічала без сталага ксяндза. Нармальнае парафіяльнае жыццё наладзілася толькі ў 1990 г. Тады ў парафію быў накіраваны кс. Юзэф Маеўскі, былы прэфект Ломжынскай

*Касцёл Перамянення Пана
ў Селіванаўцах*

духойнай семінарыі, які пабудаваў касцельную вежу-званніцу, гараж і цэнтральнае ацяпленне у плебаніі і касцёле. Сёння Селіванаўская парафія належыць да Сапоцкінскага дэканату Горадзенскай дыяцэзіі.

Сапоцкін. Уніяцкая парафія ў Сапоцкіне існавала ўжо ў канцы XVII ст. (магчыма, была заснаваная каля 1612 г.). Успенская прыхадская царква (гэты каменны храм быў узвядзены для ўніятаў яшчэ ў 1780 г.) пасля 1918 г. не дзейнічала (хаця быццам бы ў 1930 г. для яе быў прызначаны асобны каталіцкі святар) і выкарыстоўвалася сялянамі як склад для збожжа, а з пачатку 1950 гг. як склад тыгуню. Ад яе асалела толькі падмуроўка, якая знаходзіцца на тэрыторыі сапоцкінскага дзіцячага садка.

Каталіцкае насельніцтва Сапоцкіна і ваколіцаў першапачаткова належала да парафіі ў Гожы. 6 сакавіка 1789 г. Антоні і Тэофілія Валовічы ўфундавалі каталіцкі касцёл на сваіх землях (у маёнтку Тэалін на валоданнях Ясудава). Дэкрэт аб утварэнні новай парафіі быў выданы 27 красавіка 1789 г. віленскім біскупам I. Масальскім. Новая парафія стваралася з заходняй часткі Гожской парафіі. Гэта

Капліца ў памяць Юліі Дзяконскай 1858 г. на могілках у Сапоцкіне

Капліца ў Свяцку

былі старадаўнія валоданні Гарадзенскай эканоміі, вігерскіх камальдулаў і часткі Гожскага староства. Спачатку парафія належала да Віленскай дыяцэзіі, а пасля 1795 г. увайшла ў склад Вігерской дыяцэзіі. Тэалін хутка стаў прадмесцем Сапоцкіна, таму парафія месціцца практична ў самім мястэчку. Да 1865 г. патронам касцёла быў род Валовічаў, які дапамагаў парафіі грашыма і за свой кошт утримліваў пробашчу. У 1865 г. расійскі ўрад ліквідаваў на землях Каралеўства Польскага каталіцкія (патронскія) прывілеі шляхты над касцёламі. Пад час паўстання 1863 г. Габрыэль Дзяконскі, які быў

з 1844 г. пробашчам ў Тэаліне, быў а不留авачаны ў антыхірадавай дзейнасці і паўтары гады правёў у турме ў Сувалках. У 1877 г. парафія была зачынена. З 1877 па 1885 гг. касцёл быў філіяй касцёла ў Селіванаўцах, пасля ў яго будынках месціўся Тэалінскі Прэабражэнскі жаночы праваслаўны манастыр. Каталіцкая парафія (Унебаўзяцця Найсвяцейшай Панны Марыі) была адноўленая толькі пасля 1905 г. Касцёл быў пабудаваны, хутчэй за ёсё, недзе ў канцы XVIII—пачатку XIX стст., але радыкальная перабудова 1890-х гг. на праваслаўны лад (знесеныя званніцы-вежы, зробленыя хоры і г.д.) значна змяніла яго знешні выгляд. Будынак прамавугольны ў плане пад двухсхільным дахам. Бакавыя прыдзелы прыдаюць яму крыжковую форму. Галоўны фасад завершаны высокім атыкам, пасярод якога пабудаваны нізкі чатырохгранны аб’ём званніцы пад пахілым дахам. Калі на пачатку 1915 г. манастыр быў эвакуяваны, у жніўні 1916 г. будынку быў вернуты статус касцёла.

Ужо ў 1989 г. на ім з цэглы дабудавалі дзве вежы-званніцы (вельмі падобныя на аналагічную вежу ў касцёле ў Галынцы). Да мясцо-вага каталіцкага кульставага дойлідства адносяцца дзве капліцы-пахавальні на Сапоцкінскіх могілках, пабудаваныя ў стылі не-агатыкі — капліца ў памяць Юліі Дзяконскай 1858 г. і капліца ў памяць Юзафа Гурскага 1873 г. Цяпер парафія — цэнтр Сапоцкінскага дэканата Горадзенскай дыяцэзіі. У вёсцы Калеты дзеянічае філіяльны касцёл. На мапе каталіцкага мартыралога Беларусі апошніх стагоддзяў Калеты — прыкметная крапка, якая стаіць у адным шэрагу з Катынню, Курапатамі і іншымі месцамі масавага знішчэння непатрэбных Савецкай уладзе людзей. Тут 22 верасня 1939 г. было расстраліана больш за 3000 палонных польскіх афіцэраў. Праз 50 гадоў, 15 верасня 1989 г., на месцы трагедыі ўстанованы памятны знак.

Неагатычная капліца ў Свяцку, пабудаваная на мяжы XIX—XX стст. з цэглы пры палацева-парковым комплексе магнатаў Валовічаў таксама належыць да Сапоцкінскай парафіі. Гэты будынак, бадай, унікальны для беларускай архітэктуры. Кампактны і прыземісты кубападобны аб’ём з трохсценай алтарнай часткай. Стрэльчатыя вокны на галоўным фасадзе (сузэльны двухгранны шчыт-вімперг) разам са стрэльчатым уваходным парталам ствараюць урачыстасць фасаду і імітуюць грандыёзную трохнававую базыліку. Гатычную вертыкальнасць будынку надае таксама высокі двухсхільны дах.

